

DR. SCHÄFER ISTVÁN

UTÓGONDOZÁS A VISSZAESÉS ELLEN¹*(Aftercare against recidivism)**Jogtudományi Közöny 1949/19: 419-423.*

A bűnözésnek évszázad óta állandóan emelkedő aránya nemcsak az első ízben kriminalitásba kerültek szaporodó mennyiségének, de jelentős mértékben az olyanok bűncselekményeinek is betudható, akik előzőleg már büntetést szenvedtek és újólág lépnek a bűnözés útjára. Az ilyenek visszatartása az ismételt kriminalitástól, a visszaesés ellen folytatott küzdelem: a kriminálpolitikának talán legfontosabb problémája, aminek megoldásán a társadalom büntetőjogilag védett rendjének gyökeres megváltozása múlik.

Mélyreható adatgyűjtés hiányában minden részletében meg sem vizsgálható az a rendkívül magas arány, amivel a különleges visszaesők, tehát azok szerepelnek, akiket ugyanolyan vagy hasonló bűncselekmény miatt ítélnék el ismételten. De az ennél lényegesen enyhébb arányokkal jelentkező általános visszaesés is, tehát azoknak a bűnözése, akikre akár ugyanolyan vagy hasonló, akár egészen másfajta bűncselekmény miatt szabnak újabb büntetést – aggodó megfontolásra indít. Csak példaként szolgáljon, hogy Magyarországon 1923. évtől 1937. évig, a két világháború között eltelt viszonylag kevésbé kriminogén másfél évtized alatt, a generális visszaesők általános mennyisége az összes büntetettek között található 9,5%-ról 41,8%-ra emelkedett, ami közel négy és félszeres növekedést jelent, azoknak a száma pedig, akik már négy alkalommal vagy ennél is többször részesültek büntetésben, 2,6%-ról 14,5%-ra, vagyis több mint öt és félszeres mértékben szaporodott.²

A visszaesések számának ilyen súlyos emelkedése egyre nehezebb helyzetet teremt és a bűnözés elleni küzdelem eredménytelenségére, alkalmazott módszereinek és eszközeinek tökéletlenségére vagy hiányosságára enged következtetni. A biológiai, de főként a szociológiai tényezők változatos sokaságának bármelyike is, természetesen, döntő oka lehet a visszaesésnek. Megérett azonban a belátásra az is, hogy büntetési rendszerünk elavult és célját tévesztett felépítése nevelőintézeteink és büntetőintézeteink szabadult lakóinak széles utat nyithat az újabb bírói ítélettel kényszerítő visszatérésre. A kriminalitás lehető csökkentésére irányuló törekvések ma már számos vonatkozásukban szorulnak alapos és halaszthatatlan revízióra, de aligha vonható kétségbe, hogy a visszaesők olyan magas arányszámának leszorítása érdekében ezek közül elsősorban az utógondozás kiépítése látszik a legsürgősebb feladatnak.

Az a pálya ugyanis, amit a büntetett a bűncselekményének elkövetésétől a társadalomban újból megillető helyéig bejár, az utolsó szakaszán rendezetlen területre ér és a szoros értelemben vett büntetésvégrehajtás befejezésével mintegy megszakad: az állami beavatkozás, amely

¹ Vitacikk (Szerk.)² Magyar Statisztikai Évkönyvek (Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest) alapján.

e pályáján a sorsát addig irányította, itt magára hagyja. Amikor a büntetett a bűncselekményének elkövetésével a rendben élő emberek világából kilép, a büntető jogszolgáltatás kezdi vezetni az útját, amely előbb távolodik a normális társadalomtól, mindinkább lefelé halad és elérkezik a bíróság ítéletéig. Innen azután az út visszafordul, a büntető jogszolgáltatás a börtönügyi szervezetével a büntettest tovább, de már felfelé hivatott irányítani, a törvénytisztelő dolgozók társadalmára felé, hogy ott a büntetését elszenvedett egyén a helyét majd ismét elfoglalhassa. Ez a felfelé vezető út azonban nemcsak annyi, amennyit a bírói ítélet előír és a büntetés egyszerű végrehajtásával még nem ér véget. Büntetésének kitöltésével a büntetett csak jogot, de még nem lehetőséget nyer arra, hogy a társadalomban helyhez jusson. Kriminális pályafutásának utolsó része áll még előtte: a börtön kapujától a rendben dolgozók társadalmának tagságáig. Legtöbbször útjának ezen a részén dől el, hogy befedezi-e a bűncselekményének elkövetésével elindított pályáját vagy visszaesik. De ez az a kritikus időszak, amikor az állami beavatkozás már nem vezet tovább és amelynek roppant nehézségeit – utógondozás hiányában – egyedül, magára hagyva kényszerül megvívni.

Amikor a szabadságának időleges megfosztásával büntetett ember – legyen az felnőtt vagy fiatalos – a bírói ítélet végrehajtására szolgáló intézetet elhagyja, barátságtalan világba kerül, amelyben szembe találja magát a közvélemény ellenszenvével és félelmével. Csak a börtönviselt vagy javítóintézetből szabadult bűnözőt látja az ilyenben a társadalom és megnyilvánuló ellenszenvé szinte automatikus. E mellett félnek is tőle és kevés kivétellel mindenki attól tart, hogy a szabadult ismét elkövetett lopásának, csalásának vagy más újabb bűncselekményének kára éri. Úgyszólván szabályos eset, hogy a börtönügyi apparátusból szabadságába visszajutott egyént családjá elhagyja, barátai megszűnnek azok lenni, lakását nem találja, pénze még élelemre sincs, munkába állását pedig előélete akadályozza. A bizalmatlanság és megbecsülésének teljes hiánya: életének végzetesen mellé szegődött új társai.

Ha az intézet falain belül kapott is hitet egy új élethez, annak kapuján kívül ez rögtön szertefoszlik. Hirtelen szabadságának szédületében hiába keres támaszt és mert a társadalom tőle éppen elfordul, önbizalma is hamar összeroppan. A közvélemény-büntetés hatásaként végül is bekövetkezik az erkölcsi halálához kapcsolódó teljes tönkremenése.³

Büntetőtörvénykönyvünk javaslatáról jól mondotta akkoriban a képviselőház igazságügyi bizottságának jelentése: a legjobban berendezett fogházak sem szülhetnek üdvös eredményt, ha a kiszabadult fogoly, ki mindenütt nagyobb-kisebb mértékben bizalmatlansággal találkozik, egészen magára hagyatják s becsületes életmód folytatására nem találván alkalmat, a visszaesés veszélyeinek ki van téve.⁴ Valóban, az elítélteknek naponta százai szabadulnak azzal a legjobb szándékkal, hogy soha többé bűncselekményt elkövetni nem fognak, de mert mindenütt zárt ajtó várja őket, visszaesésük nem lehet meglepő, sőt az sem különös, ha a börtönben gyakran már nem a szabadságtól való elzárást, hanem a biztos nyugalmat látják.

A szabadultak sorsának ilyen válságos időszakán a fiatalosok ügyeiben törvényeink sokat segítettek. Az 1908. évi XXXVI. tc. (Bn) és az 1913. évi VII. tc. (Fb), valamint ezek végrehajtási rendeletei, különösen a 27.400/1909. I. M. sz. rendelet szerint a fogházbüntetésre ítélt fiatalosoknak a feltételes szabadságuk időtartamára, a javítónevelésre ítéltéknek pedig

³ Angyal Pál: A közvélemény-büntetés (Budapest, 1933.).

⁴ Lów Tóbiás: A magyar büntetőtörvénykönyv anyaggyűjteménye (Budapest, 1880.).

kísérleti kihelyezésük idejére az ellenőrzés, de egyben a támogatás feladatait a fiatalkorúak felügyelő hatósága hivatott megoldani. Munkássága a fiatalkorúak sokaságának a visszaeséstől való megóvásával számottevő eredményekre vezet. Törekvése azonban gyakran lehangoló hajtörést szenved ott, ahol a segítséghez hiányoznak a szervezett gyakorlati eszközök. Az ennek folytán bekövetkező visszaesés a fiatalkorú személyiségéről sem adhat valódi képet és az ellenőrzés eredményeinek helyes kiértékelését majdnem lehetetlenné teszi. A támogatás nem elégedhetik meg a szó puszta erejével, az ellenőrzés pedig nem merülhet ki a tények egyszerű megállapításában.

A felnőttkorú szabadultak esetében viszont a törvényhozás még az elvi elhatározásig sem jutott és még nem lépett arra a reményteljes útra, amelyen a fiatalkorúak ügyét már elindította. A jelenlegi helyzet szerint a foglyot a szabadulása napján a vezető államügyész vagy helyettese, a rabot és fegyencet pedig az intézeti lelkész és az intézet vezetője elé kell állítani, hogy jövő életére nézve ezektől komoly intésben részesüljön.⁵ Ezenkívül megkapja intézeti munkájának pár forintnyi keresményét és esetleg még a hazautazásához útiköltséget is. A büntetés keserű emlékének, a búcsúzóul kapott szürke vagy ájtatos szavaknak és legtöbbször toprongyos öltözékének birtokában még utolsó reménye a fiatalkorúak felügyelő hatóságának keretében működő és a felnőttkornak ügyeiben is eljáró fogházmisszió, de ennek szűkre szabott ereje és hatásköre csekély pénzbeli segélyen és a munkabehelyezés szórványos sikerein kívül csak kevésé avatkozhatik bele a szabadult további sorsának alakulásába.

Fiatalkorúak utógondozásában tehát a segítség, de legalább is a próbálkozás lehetősége fennáll, – felnőttkorúaknál azonban legtöbb esetben teljesen reménytelen az a helyzet, ami-be a rab a szabadulásakor jut, de reményét vesztheti a büntető jogszolgáltatás is, amely a büntetési rendszer eddig fenntartott alakjától a visszaesések számának csökkenését várja. A formális rehabilitációnak egyébként üdvös intézménye később hiába igyekszik rendezni a büntetését elszenvedett egyén okmányainak tisztázását.

A szabadultakkal való törődés gondolata hosszú múltra tekinthet vissza. Már másfél évszázad előtt egyesületet is alapítottak a börtönből szabadultak gyámolítására. A jó ügy cél-szerűségének felismerése épúgy, mint a rendíthetetlen humánium azóta is világszerte sok kiváló börtönügyi szakértőt és emberbarátot vezetett a fogházmisszió és utógondozás úttörői közé. Küzdelmes munkásságuk felbecsülhetetlen értékű tevékenységüknek hervadhatatlan érdemeket biztosít.

Ma már azonban egyesek lángoló meggyőződése vagy másoknak irgalmasságból fakadó könyörülete nem elégíthet ki. Végül is rá kell már ébredni arra, hogy az utógondozás nem holmi jóléti intézmény, amely az alamiznaosztogatás útján a kapitalista társadalom lelkiismeretének megnyugtatását szolgálta. Az utógondozás, amelynek az a célja, hogy visszavezesse a társadalomba azt az embert, akit onnan büntetése időlegesen kirekesztett, legfeljebb látszatra, de valódi lényegében nem karitatív jelentőségű. Végzetes következményekkel járó szánalmas tévedés ezt akár felesleges jótékonykodásként felfogni, akár azt hinni, hogy a bíraskodással és a büntetésvégrehajtással – de utógondozás nélkül – az állam büntetőjogszempontú kötelességei kimerültek. A Szovjetunióinak 1926. év óta állandóan fejlődő, börtönügyi vonatkozású ilyen intézményei is támogatják azt a felfogást, hogy az

⁵ Szöllösy Oszkár: Magyar börtönügy (Budapest, 1935.).

utógondozás az állam büntetőjogi önvédelmének egyik fontos eszköze, a visszaesés lehető csökkentésére irányuló kriminálpedagógiai küzdelem oszlopos tényezője. Amint büntetőtörvénykönyvünk javaslatáról a képviselőház igazságügyi bizottsága jelentette: a kiszabadult foglyok iránti időleges gondoskodás a szabadságbüntetések kellő hatásának kiegészítő alkatelemét képezi.⁶ A fiatalok és felnőttok szabadultak utógondozását nemcsak a büntetésvégrehajtás befejeztével magára maradt ember elhagyott helyzete igényli, de még inkább az a követelmény, hogy az ilyeneknek – megfelelő ellenőrzéssel egybekapcsolt – támogatása megakadályozni igyekezzék újabb bűncselekmények elkövetését.

Az utógondozás az igazi lehetőségeit inkább csak a fiatalok javítóneveléséhez hasonló, határozatlan időtartamú szabadságvesztésbüntetés bevezetésével találhatná meg, de a jelenlegi büntetési rendszerünk mellett is messzemenő sikerekkel biztatna, ha intellektuális és materiális szükségletei szervezeten a rendelkezésére állnának.

Az intellektuális szükségletet a pártfogó tisztviselő munkája jelenti. A pártfogóra hárul az ellenőrzés és támogatás feladata. Az ellenőrzés figyelmes felügyelet a társadalom védelme érdekében, hogy nem hajlik-e a szabadult újból a kriminalitás útjára, – a támogatás pedig baráti és építő segítség, hogy a szabadult beilleszkedhessen a becsületes dolgozók társalmába. Ahhoz azonban, hogy a szabadult pártfogója helyesen értékelje a visszaesés közeli veszélyének lehetőségeit, valamint ahhoz, hogy a pártfogó alkalmas módon bátorítsa a szabadultat a jó karakterének helyreállítására és segítsen neki visszaszerezni a társadalomban elvesztett pozícióját, – a pártfogó tisztviselők részén nemcsak jószándék, de szakképzettség is elengedhetlenül szükséges.

A fiatalok utógondozásában törvényhozásunk módot nyújtott erre, és ha nem mindig mutatkozik a kellő eredmény, ez többek között annak is tulajdonítható, hogy a szabadult fiatalok mennyiségéhez képest a pártfogók száma elenyészően csekély. A felnőttoknál viszont ilyen szervezet nincs és a Btk. 50. §-a a feltételes szabadságát töltő szabadultat külön rendőri szabályok alá helyezi. De a rendőri felügyelet alatt tartásnál, amely által – a legtapintatosabb végrehajtása mellett is – a szabadult büntetett előélete könnyebben kiderülhet és így boldogulása elé akadályok gördülhetnek, célravezetőbb és megfelelőbb a pártfogó felügyelete.⁷ Indokolt ez már annál fogva is, hogy amint az utógondozás nem népjóléti, úgy éppen olyan kevésbé közbiztonsági kérdés. A feltételes szabadonbocsátás szabályai tisztán igazságszolgáltatási jellegűek. Ezért rászorulni látszanak arra az újjáalakításra, hogy – amint azt már nem egy külföldi jogterület kodifikálta,⁸ – a fiataloknál bevezetett rendszer mintájára a felnőttoknál ügyeiben is a pártfogók közreműködése szolgáltassa az utógondozásban kívánatos ellenőrzést és támogatást.⁹

⁶ Lőw Tóbiás: A magyar büntetőtörvénykönyv anyaggyűjteménye (Budapest, 1880.).

⁷ Hacker Ervin: A börtönügy (Pécs, 1918.).

⁸ Finkey Ferenc: Alkossunk törvényt az igazságügyi patronázs-egyletekről és a letartóztató intézetekből kibocsátottak utógondozásáról (Budapest, 1943.).

⁹ A pártfogó tisztviselők felügyeletének sikere szempontjából a szabadultakat öt éven át megfigyelték. Ezek közül 67% kifogástalan magatartást tanúsított, 7% súlyosabb és 8% könnyebb kriminalitásba visszaesett, 18% esetben pedig éppen a visszaesésük megakadályozása és további átalakításuk érdekében, tehát újabb bűncselekmény elkövetése nélkül, a pártfogó javasolta az intézetbe való visszaküldést. Eszerint csak 15%-ra tehető a szabadultaknak az az aránya, amelyben a pártfogó a visszaesést nem gátolhatta meg. (Delaquis, Ernest: Recueil de documents en matière pénale et pénitentiaire, XIII. köt., 3–4. füzet, Berne, 1948 nov.).

Ugyancsak az intellektuális szükséglethez tartozik a fogházmisszió is, amely az egyéb kriminálpedagógiai feladatai mellett az utógondozás előkészítését hivatott elvégezni. A fogházmisszió az utógondozáshoz szervesen kapcsolódnia kell és szoros együttműködéssel az előbbi az utóbbinak átadja az elítéltet. A fogházmisszió ezidőszerint csak Budapesten (a budapesti országos büntetőintézetben, a büntetőtörvényszéki fogházban és a pestvidéki törvényszéki fogházban) a fiatalkorúak felügyelő hatósága keretében, ennek szervezetébe beépítve működik, és bár nehéz körülményei ellenére minden téren jó munkát végez, az utógondozás előkészítésében sikeres eredményeket azért nem mutathat, mert a felnőttkornak ügyeiben utógondozás kevéssé hajtható végre és így ebben a vonatkozásban az intézet falai között kifejtett működése az elítélt szabadulása után folytatás nélkül marad.

Az utógondozásnak ugyanennyire nélkülözhetetlen – és úgy fiatalkorúak, mint felnőttkornak ügyeiben ma még jelentősen hiányzó – tényezői a materiális szükségletek, ezek közül is különösen a munkáshelyezés megszervezése és az átmeneti otthonok vagy félszabadságos intézetek létesítése. Alig gyakorol bármi is demoralizálóbb hatást, mint az, ha a bűnözés lejtőjére került egyén, miután a bűncselekményéért már megbűnhődött vagy amiatt már átalakították, hiába törekszik a munkás társadalomban helyet találni, dologhoz nem jut, életfenntartásáról gondoskodni képtelen és hajléktalanul a szabad ég alatt szenved az időjárás viszontagságait. Akik a börtön szalmazsákjait csak a ligeti padokkal, intézeti étellemezüket pedig az éhséggel tudják csak felcserélni: félelmetesen predesztináltak arra, hogy a társadalom rendjét újabb bűncselekményükkel zavarják meg. Ezért a fiatalkorúak felügyelő hatóságának esetenként kifejtett erőfeszítéseit, amikkel a fiatalkorú és felnőttkorú szabadultaknak kisebb részét elhelyeznie sikerül, a szakmák szerint szervezett gyors munkáshelyezés kiépítésével, valamint átmeneti otthonok és félszabadságos intézetek felállításával sürgősen megkönnyíteni mulhatatlanul szükséges.

Ezek a legfontosabb intellektuális és materiális igények, amelyekkel az utógondozás fellép és amiknek megvalósítása révén megeremthető az a híd, amely a visszaesés szakadéka felett a börtön kapujától a dolgozók társadalmának tagságáig elvezet. Az elkövetett bűntendő cselekményért nemcsak az egyént, hanem a társadalmat is terheli felelősség s e felelősség határozottan kötelességet ró a társadalomra, kötelességet olyan értelemben, hogy saját és a kebelébe tartozó egyének érdekében is ragadjon meg minden eszközt, melynek segítségével előmozdíthatja a bűnösség elleni küzdelem végcélját. Ezeknek az eszközöknek egyike az utógondozás, amelynek szüksége magátólértetődő, mert működése nélkül a büntetőigazságszolgáltatás csonka marad, a bírói ítélet és a büntetés végrehajtása annyiszor hiába várja kedvező hatását, a visszaesés ellen folytatott küzdelem sikere pedig elérhetetlen.